

Recenzje

Jerzy Siuta (red.): „Współczesne koncepcje w badaniach nad hipnozą”. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1998, ss. 246.

Ostatnio pojawiło się na polskim rynku księgarskim wiele publikacji poświęconych hipnozie, jednak głównie o charakterze popularno-naukowym lub wręcz popularnym, w których powtarzane są utrzymujące się od lat obiegowe i całkowicie odrzucone przez współczesną naukę opinie na temat hipnozy – zjawiska niezwykle złożonego i interesującego z poznawczego punktu widzenia. Nie brak również książek „poważniejszych”, przeznaczonych dla psychologów i lekarzy, traktujących o różnych aspektach hipnoterapii; niestety, ich autorzy z reguły nie przedstawiają teoretycznych podstaw hipnoterapii ani nie podają wyników rzetelnych badań, z których wynikałoby, jaki jest wskaźnik skuteczności hipnoterapeutycznych oddziaływań. Nie wiadomo więc, czy hipnoterapia ma jakąś przewagę nad innymi formami psychoterapii. Wśród tego pozornego bogactwa literatury poświęconej hipnozie dawał się zauważać brak publikacji, która pokazywałaby w sposób krytyczny i kompetentny stan współczesnej, naukowej wiedzy na temat tego zjawiska.

Na szczególną więc uwagę zasługuje opublikowany jako tom piąty w serii „Współczesne koncepcje w psychologii” wybór artykułów, zatytułowany *Współczesne koncepcje w badaniach nad hipnozą*, pod redakcją Jerzego Siuty, pracownika Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego i członka redakcji dwóch najważniejszych czasopism poświęconych problematyce hipnozy, czyli *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis* (USA) oraz *Contemporary Hypnosis* (Wielka Brytania). Artykuły zostały dobrane w taki sposób, aby możliwe było ukazanie najważniejszych koncepcji wyjaśniających zjawiska hipnotyczne oraz kontrowersji pomiędzy badaczami o różnych orientacjach teoretycznych. W recenzowanej książce zamieszczono prace najwybitniejszych współczesnych badaczy i teoretyków hipnozy, dlatego czytelnik może mieć pewność, że po ich lekturze będzie miał rzetelny obraz tego, co – głównie w aspekcie teoretycznym – dzieje się w dziedzinie hipnozy.

Wybór otwiera artykuł Martina T. Orne'a, psychiatry i psychologa z Uniwersytetu w Pensylwanii, zatytułowany *Implikacje definicji terminu „hipnoza” dla badań i praktyki*, uznany przez samego autora za najbardziej reprezentatywny dla jego poglądów. Jest to najstarszy, bo opublikowany w oryginale w 1977 r., z prezentowanych w polskim wyborze tekstów, jednak nie stracił on nic na aktualności. Orne przedstawia tutaj swoją definicję hipnozy jako subiektywnego stanu, w którym sugestie wywołują zmiany w percepcji i pamięci. Podejmuje również dyskusję nad realnością zjawiska hipnozy i mechanizmami wyjaśniającymi zjawiska hipnotyczne. Część rozdziału Orne poświęcił zagadnieniom metodologicznym dotyczącym badań nad hipnozą, co nie dziwi, gdyż to właśnie on wniósł znaczący wkład do poznania zjawisk hipnotycznych, a jego koncepcja „zmiennych sugerujących hipotezę badawczą” jest szeroko znana w psychologii, również poza dziedziną hipnozy.

Artykuł Orne'a kończą rozważania nad zjawiskami hipnotycznymi, których nie można wyjaśnić wolicjonalnym graniem roli osoby zahipnotyzowanej, tak jak próbowali to robić niektórzy badacze, na przykład W. C. Coe i T. R. Sarbin.

B. J. Fellows, brytyjski psycholog z University of Portsmouth, w artykule pt. *Pojęcie transu* przedstawia definicję transu, a także jego rozumienie w kontekstach: religijnym, twórczości, literatury pięknej i mesmeryzmu. Podejmuje również dyskusję nad problemem hipnozy jako stanem transu i przedstawia alternatywny, nietransowy punkt widzenia, którego jednym z najbardziej znanych reprezentantów jest amerykański psycholog T. X. Barber. W końcowej części artykułu Fellows wskazuje na „wyobrażenie” jako na to pojęcie, które mogłoby być użyteczne w wyjaśnianiu zjawiska hipnozy zarówno przez zwolenników stanowiska transowego, jak i nietransowego.

Do najbardziej znanych badaczy hipnozy należy bez wątpienia E. R. Hilgard, obecnie emerytowany profesor uniwersytetu stanfordzkiego. W recenzowanej książce zamieszczone zostało tłumaczenie jego artykułu pt. *Neodysocjacyjna interpretacja hipnozy*. Hilgard odwołuje się w swojej teorii do poglądów M. Prince'a i P. Janeta, twórców klasycznej teorii dysocjacji, jednak przedrostek „neo” ma wskazywać, że chociaż nawiązuje ona do tamtych teorii, to nie uwzględnia wyłącznie zjawisk o charakterze patologicznym i opiera się na innych założeniach. Streszczenie teorii Hilgarda zajęłoby zbyt wiele miejsca, warto jednak wskazać, jakie zagadnienia porusza on w swoim artykule. Przede wszystkim więc pisze o sobie jako o zwolenniku psychologii funkcjonalnej i w kilku punktach przedstawia zalety takiego właśnie spojrzenia na psychologię. Następnie przedstawia podstawowe założenia odnośnie do natury hipnozy, a także zagadnienie oporu i symulacji osób badanych oraz nastawienia eksperymentatora. W dalszej części artykułu autor omówił główne założenia teorii neodysocjacyjnej oraz zaprezentował próbę wyjaśnienia za jej pomocą zjawiska „ukrytego obserwatora”.

Spoleczo-psychologiczna interpretacja hipnozy to artykuł współautorstwa tragicznie zmarłego w 1994 r. kanadyjskiego badacza z Ottawy, N. P. Spanosa, oraz amerykańskiego psychologa z California State University we Fresno, W. C. Coe'a. Obaj autorzy są znani jako zagorzali przeciwnicy ujmowania hipnozy jako zmienionego stanu świadomości (czy „transu”), czemu dawali wyraz w swoich licznych publikacjach. (Nawiasem mówiąc, Spanos jest prawdopodobnie autorem największej liczby naukowych publikacji w całej historii badań nad hipnozą. Spanos i Coe uważają, że zachowania hipnotyczne są wyznaczone kontekstualnie i wpływ na ich występowanie ma wiele czynników, które nie mają nic wspólnego ze zmienionymi stanami świadomości. Do czynników tych należą np. a) gotowość danej osoby do wejścia w rolę osoby zahipnotyzowanej; b) sposób, w jaki osoba rozumie oczekiwania związane z tą rolą; c) sposób, w jaki osoba interpretuje niejednoznacznie sformułowane sugestie hipnotyczne oraz d) zdolność i chęć osoby do wyobrażania sobie tego, co jest treścią sugestii. Następnie autorzy rozważają kwestie podatności hipnotycznej jako stałej cechy jednostki oraz możliwość eksperymentalnej modyfikacji tej cechy.

RECENZJE

Zajmują się również zjawiskiem „ukrytego obserwatora” (które tłumaczą inaczej niż robi to Hilgard), a także zjawiskiem niepamięci pohipnotycznej. Dobrym podsumowaniem ich poglądów jest ostatnie zdanie z napisanego przez nich artykułu: „[...] z perspektywy społeczno-psychologicznej, celem badań nad hipnozą nie jest dążność do wykrycia subtelnej i nieuchwytniej istoty hipnozy jako stanu, ale taka interpretacja zachowań hipnotycznych, aby można je było objąć bardziej ogólną teorią społecznego działania” (s. 131).

Th. R. Sarbin, emerytowany profesor uniwersytetu kalifornijskiego w Santa Cruz, napisał artykuł pt. *Teoretyczne interpretacje i reinterpretacje hipnozy*. Jest on badaczem szczególnie zasłużonym na polu hipnozy, i to od ponad pięćdziesięciu lat. To on właśnie zaproponował koncepcję hipnozy jako grania roli, oraz – jako jeden z pierwszych – poddał krytycznej analizie stanowisko transowe. Sarbin przyjmuje założenie, że ludzie są działającymi podmiotami, dążącymi w sposób zamierzony i aktywny do określonych celów. Przyjęcie takiego założenia pozwala autorowi odnieść się sceptycznie do tradycyjnych teorii hipnozy, traktujących ją jako specjalny stan umysłu. Środki masowego przekazu, a także sposób reklamowania i przeprowadzania różnych kursów hipnozy, przyczyniają się do podtrzymania takiego właśnie wyobrażenia o hipnozie, co czyni ją zjawiskiem tajemniczym i niezrozumiałym. Zdaniem Sarbina sytuacja hipnotyczna jest swego rodzaju społecznym spotkaniem, i tylko takie spojrzenie na nią umożliwia właściwe jej zrozumienie.

Niewoljonalność hipnotyczna: analiza społeczno-poznawcza to artykuł, którego współautorami są amerykańscy psychologowie z Ohio University w Athens: S. J. Lynn, J. W. Rhue oraz J. R. Weekes. Zgodnie z tytułem, jest on poświęcony zagadnieniu niewoljonalności w reakcjach hipnotycznych. Autorzy przedstawiają teorie niewoljonalności hipnotycznej, a także dokonują własnej – społeczno-poznawczej – analizy tego zjawiska. Poglądy Lynna, Rhue i Weekesa można zaliczyć do poglądów nietransowych i w istocie mają one wiele wspólnego ze wspomnianymi już wcześniej koncepcjami Spanosa, Coe'a oraz Sarbina, o czym świadczy następujący cytat z ich artykułu: „Spostrzeganie niewoljonalności przez osoby podatne na hipnozę jest – ogólnie rzecz biorąc – zgodne z ich percepcją reagowania zahipnotyzowanych osób badanych na sugestie hipnotyczne. Interpretacja przez osoby badane własnych działań jako niewoljonalnych jest motywowana w dużym stopniu przez ich pragnienie przeżywania doświadczeń wywołanych przez sytuację hipnotyczną, sprawienia przyjemności hipnotyzerowi i doświadczenia zmian w świadomości i zachowaniu” (s. 193-194).

Ostatni z zamieszczonych w książce artykułów, zatytułowany *Teoria hipnozy z perspektywy psychologii „ego”*, jest autorstwa E. Fromm. Autorka była związana z uniwersytetem chicagowskim, gdzie zajmowała stanowisko profesora. W swoim artykule prezentuje ona teorię hipnozy, pozostającą w nurcie psychologii *ego*. Jej teoria ma charakter poznawczy i wykorzystuje w dużym zakresie pojęcia należące do klasycznej i neoklasycznej psychoanalizy. Koncepcje psychoanalityczne nie są wśród badaczy hipnozy popularne, jednak dobrze się stało, że redaktor tomu zdecydował się na zamieszczenie w nim takiego artykułu, gdyż przyczyniło się to do zarysowania ogólnego obrazu sytuacji teoretycznej w dziedzinie hipnozy.

Recenzując książkę, należy wysoko ocenić trafność doboru artykułów; nie było to zapewne zadanie łatwe, jeśli weźmie się pod uwagę liczbę artykułów dotyczących hipnozy, które co roku się ukazują zarówno w czasopismach specjalnie poświęconych tej problematyce, jak i w czasopismach ogólnopsychologicznych czy medycznych. Na uwagę zasługuje również bardzo wysoki poziom tłumaczenia zamieszczonych prac; pod tym względem książka ta pozytywnie się wyróżnia na tle wielu innych publikacji tłumaczonych z języka angielskiego. W stosunku do recenzowanej książki mam tylko dwie uwagi krytyczne. Pierwsza dotyczy braku indeksów: osobowego i rzeczowego, co znacznie utrudnia szybkie odnajdywanie potrzebnych informacji. Uwaga druga dotyczy końcowej części książki, czyli „Bibliografii”. Wydawca zdecydował się zgromadzić wykaz prac na końcu książki, a powinien być zamieszczony po każdym z artykułów. Zabieg ten nie ułatwia również korzystania z książki i szybkiego wyszukiwania cytowanych przez autorów pozycji bibliograficznych. Niestety taki sam sposób „kumulowania” cytowanej literatury przyjęto również w innych tomach PWN-owskiej serii „Nowe tendencje w psychologii”.

Celestyna Grzywniak

Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej

Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Kraków